

Язэпхыныгъэ агъэпытэзэ...

Адыгэ Республикаэм и Лышъхьэу Къумпыл Мурат компаниеу «Россети Кубань» зыфиорэм (Кубаньэнерго) игенеральнэ директорэу Сергей Сергеевым тыгъуасэ зэлукэгъу дырилагъ.

Сурэтхэр А. Гусевым тырихыгъэх.

Іофтхъабзэм къыдыхэлъытағъеу компанием икъутамэу Адыгейим щыләм Натхъо Инвер пәщакIеу зэрэфашыгъэр къышауагъ. Шъугу къэдгъэкIыжын, И.Натхъор ильэс зэфэшъхафхэм Адыгэ электрическэ сетьхэм, зэфэшыгъэ Iахъзэхэлъ обществэу «Краснодарэнергоремонт», «Астраханьэнерго» зы-филохэрэм япэшэ IэнатIэхэм агутыгъ.

Адыгейим и Лышъхъэ зэлукъегүм пэублэ пасъль кыышызэ, шъольтырым хэхъоньгъэхэр ышынхэмкэ «Россети Кубань» зыфиорем иофшлэн зэрээхин-щэрэм, ившъэрьлхэр зэригъэцакъэрэм бэ зэеряльтыгъэр хигъэунэфыкыгъ. Зэгурьыоныгъэу азыфагу ильтир гъэпти-гъэнымкэ республикэм кыттефэрэр зэкэ талэки зэригъэцкіещтыр пытаагъэ хэльяу кынчагъ.

— Мэхъянэшх зиIэ проектхэр непэ республикэм щытэгъ-цакIэх, ащ къыхэкIыкIэ энергии ылъенныкъокIэ кIуачIэу щыIэхэм ахэдгъэхъон фае. Непэ энергоключIэ лые зыIэкIэль подстанциехэм ятчъагъэ макIэ, экономикэм хэхъоныгъэ ышIы-нымкIэ ащ иягъэ къэкIо. Шъоллырым иэнергетикэ шэпхъэ-шIухэм адиштэным, зиушъом-бгъуным фытегъэпсыхъэгъэ ин-вестиционнэ предложениеу щыIэхэмкIэ компанием зэпхы-ныгъэу дытиIэр дгъэптынэм

тыфэхъазыр. Мы пишерылтыр зэшихъыгъэнэымк! Э республикэм щы! Э къутамэм ишацэу агъэн-фагъэм опытышхо зэр! Эк! Э-лъым, и! Официалн хэшигъык! Ишхо зэрэфьири! Эм, шъолтырым ихъухъэрэм дэгъюу зэрэщигъуа-зэм мэхъанэшко я! — кы! Уагъ Къумп! Ыл Мурат

Күмпүл Мурат. Сергей Сергеевым кызыэрхигъэцы-гъэмкіэ, электроэнергияр икүу фэдизэү шьолтырым кылайкэхъаным, щыкыгъэхэр дэгээзыжыгъяланхэм анахъэу анаэ тырагъяшт. Аш паэ электросетхэм якомплекс гъэцкэлжын инхэр щыкыонхэу агъенафэ. Подстанциякэхэм яшын ыкли щылэхэм язэтегъэпсыхан инвестиционнэ ахъщэр пэуугъэхъащт. Анахъэу анаэ зытырагъяштыр Мыекъуапэ иэлектросетхэм ягъэлжын ары.

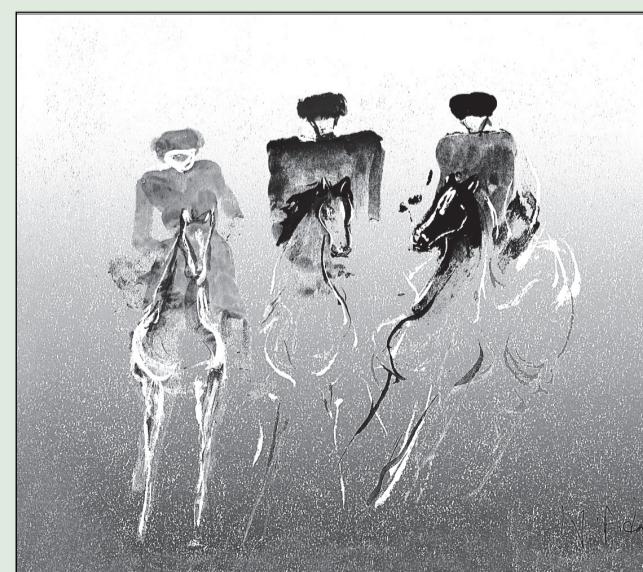
Тарифхэм ягъзэнэфэн, джащ фэдэу энэргетикэм илсэуальзэхэр къэблэгээрэ бжыхээ-кымэфэ уахьтэм фэгъэхьазырыгъэнхэм къыдыхэлтытэгье Йофтхъабзэхэм язэхэцэн лъэныкъохэр тегущылагъах.

Зэдэгүүшүүлэгтэй хэлэжьагаа Адыгей-
им и Правительствэ и Тхаматэу Александар
Наролинир, вице-премьерэу
Салый Вячеслав, АР-м экономикэ
хэхъоныгъэмкэ ыкын сатыумкэ имини-
стрэу Къуанэ Андзаур, Мыекъуапэ
имэрэу Андрей Гетмановыр, компаниюеу
«Россети Кубань» зыфиорэм илкъюхэр.
ТХАРКЬОХЬО Адам.

МэкъэгъэIv

Адыгэ Республикаем щыпсэухэу, ихъакІэхэу лъытэнэыгъэ зыфэтшыхэрэр!

Зи Хэкужъ къэзыгъээжыгъэм и Мафэ фэгъэхыгъэ зэйукъэ
игъэкъотыгъэрэ С. Кушъэкъор, А. Лъачэр, Р. Хъутыр, Р. Лъэ-
цэрыр, С. Кыкъыр ыкъи нэмыхъ артистхэр зыхэлэжьэштхэ
концертрэ 2019-рэ ильэсым шышъхъэйум и 1-м сыхъатыр
19.00-м Зыкъыныгъэмрэ Зэгурьыоныгъэмрэ япчегу Ѣыкъю-
щыхъ. Концерт ужым адыгэ джэгү зэхашэшт.

Т.
Іофхъабзэхэм
шъуахэлэжъэнэу
шъукуетэгъэбл-
гыз

Түү.
Шыопсым изытет
кызызэйхъэкіэ,
зи Хэкужь
къэзыгъэзэжбы-
гъэм и Мафэ фэ-
гъэхыгъэ мэфэкі
Юфтхъабзэхэр
Адыгэ Респуб-
ликэм и Къера-
лыгъо филармо-
нии шыкшытын

ЗАКОН
О КОМИТЕТЕ
ПО ПРОЧИМ ВОПРОСАМ

Сабыйхэм япсауныгъэ пстэуми анахь шъхъал

Адыгэ Республикэм и Лышъхъэу Къумпыл Мурат видеоконференции шыклем тетэу Италием икъалэу Куртатоне ипащхэм тыгъусасэ зэдэгүүшүүгэй адырилагь. Аутизмэ узыр зиэ сабыйхэм Ыпшэгъу ягъэгъотыгъэним фытегъэпсыхъэгъэ социальне проект лъэнъикъохэм зэдагъэцаклэ.

Адыгэим и Лышъхъэ къыдэгүүшүүгэй къалэу Куртатоне имэрэу Карло Боттани, «Casa del Sole Onlus» зыфилорэ ассоциацием ивице президентэу Эльвира Сангуанини, организацием испециалистхэр.

Блэкыгъэ ильэсэм мы лъыкло купыр Адыгэим щылагь ыкчи ыпшъэклэ зигугуу къэтшыгъэ проектим игъэцэклэн епхыгъэ юфыгъохэм атегүүшүүгэй. Зэпхынгъэм иапэрэ лъэбэкью хуугуу «Casa del Sole Onlus» зыфилорэм 2018-рэ ильэсэм Мыекъуалз икъигъэ унэгүүитур зэрэшүүгэй. Ахэм ясабыйхэм мы гупчэм диагностикэ щаклугъ.

Зэдэгүүшүүгэй ялагъэхэм язэфхынсэжэу Адыгэим испециалиституме «Casa del Sole Onlus» зыфилорэм егъэджэнхэр щаклы. Ахэр Адыгэ республикэ клиническэ психоневрологическэ диспансерым ипсихологу Екатерина Ледневамэр Адыгэ республикэ еджэпэ-интернатым икелэгъяджэу Мамыжъ Фаттимэтрэ. Ахэри зэдэгүүшүүгэй къыхэлэжьагъэх. Джащ фэдэу юфтыхъээхэлэжьагъэх АР-м япсауныгъэр къэухъумэгъэнимкэ иминистрэу Мэрэтикъо Рус-темрэ ыпшъэклэ зигугуу къэтшыгъэ гупчэм реабилитации

щызыклугъэ сабийм ятэу Мцыхъу Тлахьирре.

— Аутизмэ зиэ сабыйхэм реабилитация акунымкэ шуагъэ къэзытырэ системэ гээпсыгъэним ынч тит. 2015-рэ ильэсэм мыш епхыгъэу ны-тыхэм предложениеу къахыгъэхэр зэдгъешлагъэх, ахэр къыдыхэлъытагъэу непэ Йофшэнэр тэгъэцаклэ. Непэ пишэрыль шъхъалыу Ѣщытыр мы лъэнъикъомкэ екЛолЛакЛэхэр дгъэфедэнхэр ары. Ашкэ гупчэм амалэу, опытэу Йэклэльыр тиЮгъешИгъон, —

къылуагъ Къумпыл Мурат. Непэрэ мафэм ехъулэу аутизмэ зиэ сабий 100 фэдиз республикэм щэпсэу. Ахэм реабилитация акуным ыкчи социальне Ыпшэгъу ягъэгъэним фэгъэзжэх япсауныгъэр къэухъумэгъэнимкэ, гъесэнгъэмкэ, юфшэнимкэ ыкчи

социальне ухъумэнимкэ министерствэхэр.

Къумпыл Муратэрэ Карло Боттанирэ зэдэгүүшүүгэй зэдирягъээм нэмьикл лъэнъикъохэ-

ми щатегүүшүүгъэх. АР-м и Лышъхъэ къызэрэхигъэшыгъэмкэ, мэкъу-мэшым, нэмьикл лъэнъикъохэм япхыгъэ проектхэр Адыгэимрэ зэдагъэ- цаклэх. Тапэкли мы юфшэнэр тъягъэктэн гүхэль щы.

ГҮНЭЖЬЫКЬО Сэтэнай.

Сурэтыр А. Гусевым тыри- хыгъ.

Депутатхэм апай

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет – Хасэм ия 40-рэ зэхэсигъю 2019-рэ ильэсэм бэдээгъум и 31-м Ѣщылэцт.

Зэхэсигъом зыщахэлъэштхэм мыш фэдэ юфыгъохэр ахгъэхъагъэх: законопроектхэу «Цыфхэмрэ хыльхэхэмрэ автомобилькэ зэрээрэшхэрэм япхыгъю юфыгъю заулэ зэшохыгъэным ехъылгъа» зыфилорэм, «Адыгэ Республикэм изаконхэу «Административнэ хэбзэукъоныгъэхэм яхылгъа», «Муниципальнэ къулыкъур Адыгэ Республикэм зэрэшгъэпсыгъэхэм ехъылгъа» зыфилогъэрэ зэхъокыныгъэхэр афэшыгъэнхэм афэгъэхъыгъэм» ятлонэрэу ахэллэгъэнэр; законопроектхэу «Адыгэ Республикэм и Конституцион гээтэрээжынхэр фэшыгъэнхэм ехъылгъа» зыфилорэм, «Адыгэ Республикэм изаконхэу «Сатыум зезигъэушомбгъущт муниципальнэ программэхэр къызэрэхахырэ шыклем ехъылгъа», «Гъогурыкъонир тэрээзу Адыгэ Республикэм щызэхэгъэнимкэ юфыгъю заулэ зэшохыгъэным ехъылгъа», «Адыгэ Республикэм ис пенсионерыр ырсэунымкэ ахьщэ анахь маклэу 2020-рэ ильэсэм ишикъягъэштэр гъэнэфэгъэним ехъылгъа» зыфилогъэрэ зэхъокыныгъэхэр афэшыгъэнхэм афэгъэхъыгъэм», «Адыгэ Республикэм изаконхэу «Предпринимательств цылкумрэ гуртымэр Адыгэ Республикэм зыщахэшумбгъугъэным ехъылгъа», «Фэтэрбыэз эзэх унэхэм ячылгъэхэу зэдагъэхэрэм игъом гъэцэлжыншахэр яшылгъэгъэнхэмкэ юфыгъю заулэм яхылгъа», «Псыхэмрэ чычыгъэштэр байныгъэхэмрэ ягъэфедэнкэ Адыгэ Республикэм икъэралыгъо хэбээ къулыкъуҳэм яполномочиехэр зэтэушъяфыкъыгъэнхэм ехъылгъа», «Адыгэ Республикэм къышыдаагъэхэрэм япидзафэхэм яхылгъа», «Организациехэм ямылку хэбзэлахъяа тиралхъэрэм ехъылгъа», «Транспорт хэбзэлахъям ехъылгъа» зыфилогъэрэ зэхъокыныгъэхэр афэшыгъэнхэм афэгъэхъыгъэм» аперэу ахэллэгъэнэр ыкчи нэмьикл юфыгъохэр.

Жуковскэм иурам тет унэу N 22-м хэт Залышхуу зэхэсигъохэр зыщызэхашэрэм сыхьатыр 10.00-м аш илофшэн щыригъэжьэшт.

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет – Хасэм и Тхъаматэу Владимир НАРОЖНЫЙ

Щынэгъончъагъэр ащауплъэкIугъ

Хабаровскэ краим къыщыхъуу тхъамыклагъом ынч кэлэцыклю зыгъэпсэфыпIэхэм машлом зыкъацимиштэнимкэ язытет зэрэкъэралыгъо ащауплъэклю. Адыгэим аш фэдэ юфтыхъабзэр бэдээгъум и 25-м Ѣщылэцт.

Урсые Федерацием ошэ-дэ-мышэ юфхэмкэ и Министерствэ и Гээорышлэл шхъялэу Адыгэим щыэм ипащэу Александр Зыбкиним иунашьоклэ республикэм ит кэлэцыклю

зыгъэпсэфыпIэхэу «Лань», «Горная», «Горная легенда» зыфилогъэрэм пэшорыгъэш ултээ-кунхэр ашызэрахъагъэх.

Автоматическэ зуухъумэжын системэм, машлом къэхъумэ

агъэфедэшт псыкъэкIуапIэхэу щагум дэтхэм ялофшаклэ, зыщычынхэрэ блокым электроприборхэр щагъэфедэхэмэ ауплъэклюгъэх.

— Машлом зыкъимыштэнимкэ шапхъэхэр аукъуагъэхэу зыни къащыхэдгъэшгъэп. Машлом къымыхъуным ишапхъэхэр зыгъэпсэфаклохэм, ахэм альяппэхэрэми замыукохэклэ, лагерьхэм Ѣынэгъончъэним ыльэнъикъоклэ ятехническэ зытет уигъэрээнэу щыт, — къытыгъ Адыгэим и МЧС ипресс-къулыкъу.

ОшI-дэмьишэ юфхэр ыкчи машлом къащыхъухэмэ, зыгъэпсэфыпIэхэм ялофшаклэ зэрэзеклонхэ фаемкэ яшлэнгъэхэр ауплъэклюгъэх. Машлогъэклусасхэр къызэрэссытхэ уахьтэри зерагъэшлагъ.

Ошшээкэ зигугуу къэтшыгъэ псууялхэхэм япашхэм машлом зыкъимыштэнимкэ ишыкъягъэе унашьохэр афашигъэх.

ЯПофшIэн шIуагъэ

Къытыгъ

АР-м и Лышхъэу КүумпIыл Мурат бэмешIеу зыхэлэжьэгъэ зэхэсигъом кощын IoфхэмкIэ хэбзэгъэуцугъэр гэцэкIагъэ зэрэхъурэм щитегущIагъэх.

Кощынным ылъеныхъокIэ хэбзэхъумэкIо куулыкъухэм Ioфшэнэр шIуагъэ къытэу зэрээхашэрэр АР-м и Лышхъэу къыхигъэшыгъ. Гушын пае, шIольырым къихъехэу Ioф зы

щирIеу щитмэ, квотэ имыIеу ишхъэгъусе зыдэшIе шIольырым охтэ гээнэфагъэкIэ щыпсэн ылъекъинэу Iизын къыраты.

IэкIыбым къикIыгъеу охтэ гээнэфагъэкIэ Урысые Федерата-

ГээторышапIем ипащэ игудээ къызериуагъэмкIэ, ильэс къес нэбгыре мин 15 — 17 фэдиз Адыгэим къехъэ. Сыда помэ тишильыр агу рехъы, ашорэхъат, щелажъэх. Адыге-

регистрациер аухыгъеу хэгэгум зэрэшIпсэхъэр, патентыр амыгъэпсигъеу къэралыгъом зэрсхэр. Аш фэдэу къыхагъэшIе тазырхэр атыральхъэх ыкIирагъэхъэх.

УФ-м иуголовнэ Кодекс къызэрэдильтийтэу, IэкIыбым къикIыгъехэу хэбзэнчъеу Урысые къихъагъэхэр анахъеу зэрэгэшIпшынэхэрэм ашыщ административнэ Ioф пыльэу къэралыгъом игъекIыгъыгъенхэр. Хэбзэнчъеу республикэм къихъагъэхэ нэбгыре 72-рэ Урысые рагъекIыгъыгъ. Мы уахътэм ехъулэу уголовнэ Ioф 34-рэ къызэуахыгъ, Iенатэ зылыгъхэм ыкIи организациехэм ящахэхэм альеныхъокIэ административнэ протокол 22-рэ зэхагъэуцугъ.

IэкIыб хэгъэгүхэм къарыкыгъехэм бзэджэшIе 8 зэрхъагъ, блэкигъе ильэс

иIэр зы ильэс. Мыгъэ къыше-гъэжьагъеу IэкIыб къэралхэм къарыкыгъехэу Адыгэим къихъагъехэм къэралыгъо пошлинеу арагъэтэрэм хагъэхъуагъ, ар сомэ 3589-рэ хъугъэ. Мазэ къес, азы мэфэ дэдэм ар атын фае, армырмэ, патентыр алхыхъын ыкIи къэралыгъом рагъекIыжъын альэкIыщ.

ГээторышапIем иофишIэхэм къызэрэуагъэмкIэ, Адыгэим рэхьатныгъе зэрилтым пае цыфэу къихъэр бэдээ. IoфшапIэ къязытищхэр къызэрэжхэрэм къихъекIу, ильэсэбэ хъугъеу азы нэбгырхэр Адыгэим IoфшапIэ къекIох. IoфшапIэ языгъэгъотыхэрэ пащхэм хэбзэуко-нгъэхэр зэрхъэхэу къыхагъэшIи. Хабзэу ёызэмкIэ, IэкIыбым къикIыгъеу цыфэу патент зиэм Ioф зэрэригъэшIетымкIэ зээ-гыныгъе дишын фае.

Урысыбэр ыкIи Урысые итарихъ, ихабзэ шIокI имыIеу ашIэн фаеу хэбзэгъеуцугъем къидельтийтэ. Хабзэм арэущтэу зэришIыгъэр тэрээ, сида помэ нэмыхъ хэгъэгү къикIыгъе цы-

шIэн гухэль зиэхэм ыкIи щыпсэ-унхэу Iизын зэрэтигъехэм ялчыагъе хэхъуагъ. Анахъ шIхъялхэм ашыщ IэкIыб къэралхэм къарыкыгъехэрэм зэр-хъэрэ бзэджэшIагъехэр хэпшы-кIеу нахъ makIэ зэрэхъуагъ.

Ioфхэм язытет нахъ игъекто-тигъеу тыщицгэгъозагъ АР-м хэгъэгү клоцI IoфхэмкIэ и Министерствэ кощын IoфхэмкIэ и ГээторышапIэ итхаматэ иту-дээу Шэуджэн Руслан.

Аш къызэриуагъэмкIэ, цыф-хэр зэрэкоыхъэрэм епхыгъе Ioфхэм къины ыкIи ар обще-ственне щылакIем ильеныхъо-пстэуми ялхыгъеу щыт. Мышкэ къэралыгъом зэрэпсао иофишэм язытет фэд Адыгэ Республике-ри. 2019-рэ ильэсийм имэзихъ IэкIыб хэгъэгүхэм къарыкыгъе-ыкIи гражданствэ зимыIэ нэб-гырэ мини 9-м ехъу республи-кэм къихъагъ. Блэкигъе ильэс-ийм мыш фэдэ иуахътэ егъэп-шагъэмэ, а пчагъэм хэхъуагъ. Цыфхэр нахьыбэу къыздиклы-хэрэр Туркменистан, Узбеки-стан, Таджикистан, Армениер, Украинаэр, Азербайджан архы.

2019-рэ ильэсийм граждан-ствэр къыдээзыхъиIеу фаехэм альеныхъокIэ хэбзэгъеуцугъем зэхъокынгъэхэр фашыгъэх. Аш ишуагъэкIэ тхытхэм ягъэп-сын цыфхэм нахъ псынкIэ къафхъу. Аш ельтигъеу кощынхъокIэ учетым зэхъокынгъэхэр фэхъуагъ. Гушын пае, цыфхэм юридичесэ адрес иIэмэ, нэмыхъ хэгъэгү къикIыгъэр учетым хигъэуцонуу фити-нигъягъэ раты. ЙIепкIэ аш фэдэ амал иIагъэп.

Гушын пае, 2019-рэ ильэс-ийм щылэ мазэм и 7-м къыше-гъэжьагъеу IэкIыбым къикIыгъэр е гражданствэ зимыIэй УФ-м и гражданин готхагъеу ыкIи зыщыпсэун чыпIэ тикъэралыгъо

цием щыпсэурэм аш фэдэ Iизын къезитыгъе шIольырым игъу-напкэе блэмыкIеу зыфэе чын-помэ щыпсэун, кощын ылъекъин амал джы иIэшт.

Аш нэмыхъеу, IэкIыб къэралым щыпсэурэ тильэпкIэгъухэм яшо-игъоныгъе хэлэе УФ-м къэко-щыжынхъемкIэ Къэралыгъо программэу щылэ Урысые Федерацием щыпсэурэ IэкIыбым къикIыгъэр ыкIи аш иунагъо хэлэжьагъеу статус иIэ хъумэ, Урысые инэмыхъ къи-субъектхэм псеупIэкIэ кощыжынхъ альэ-кIыщ.

Мыяхъ анэмыхъокIэм УФ-м щыпсэунхъемкIэ Iизын къезитыгъе шIольырым игъу-напкэхэр къабгынхъе, зыфаем щыпсэ-унхэу щыпсэунхъ.

НахьыбэрэмкIэ хэукононгъеу

къыхагъэшIагъэрэм ашыщ IэкIыб хэгъэгүхэм къарыкыгъехэм

им Ioф щашIэн альэкIынэу ахэм Iизын араты.

Кощынным ылъеныхъокIэ хэбзэгъеуцугъэр зыукуагъэхэр къыхагъэшIагъэрэм ыкIи хэукононгъеу дэгъэзывыгъи-хэм афэшI ГээторышапIем оперативнэ-пешIорыгъи-шIе Ioф-тхабзэхэу «Мигрант», «Патент» «Адрес», «Нелегал» зыфиохъэрээр республикэм щызэхещэх. Ахэм яшуагъэкIэ администривнэ хэбзэукононгъе 1807-рэ къыхи-гъыцыгъ. КощынхъокIэ хэбзэгъ-эуцугъэр зераукуагъэм фэшI сомэ миллиони 7,6-рэ тазыр атыральхъагъ, миллионы 4-м ехъу къапшынгъыгъ.

НахьыбэрэмкIэ хэукононгъеу къыхагъэшIагъэрэм ашыщ IэкIыб хэгъэгүхэм къарыкыгъехэм

егъэпшагъэмэ, а пчагъэр хэпшыкIеу нахъ makIэ хъугъэ.

Патентыр нахьыбэр зыши-гъэхэр Узбекистан, Таджикистан къарыкыгъехэр ары. Аш пальээ

фым урысыбэр къыгурлыон, ру-гущIешIун фае. Адыгэ къэралыгъо университэтом ахэм апае хэушхъафыкIыгъэ отделение иIэу урысыбэр щарагъашIэ, уштынхэр щарагъетых, нэужым зереджагъехэмкIэ сертификат къараты.

Лъэнхъо зэфшэхъафхэмкIэ фэло-фашихэр зыщахъэцакIэхэрэ гупчэу Адыгэим итымрэ ГээторышапIемэрэ зэпхынгъе дэгъу зэдьриэу зэдэлажьх. IэкIыб къэралым клонхэмкIэ Iизын къязытире паспортым игъэхъа-зырынкIэ къэгъэлэгъонышIухэр ГээторышапIем иIэх, нахьыбэр мыш фэдэ паспортхэр афагъэ-псыхе хъугъэ. Мы лъэнхъомкIэ Ioфхэм язытет зыпкь итынэм, хэбзэгъеуцугъэр амыуконон апае УФ-м и МВД ипаспорт-ви-зовэ куулыкы икуутамэ Тэхху-тэмькое районымрэ Мыеекуа-пэрэ 2017-рэ ильэсийм къащы-зэуахыгъэх.

IэкIыбым къикIыгъехэу ыкIи гражданствэ зимыIэхэу Адыгэим къихъагъехэм апъ къикIыгъэр экстремизмэ ыкIи терро-ризмэ нэшанэ зиэ бзэджэшIагъэхэр республикэм щызэ-рахьагъэхэн.

КИАРЭ Фатим.

АДЫГЭ АВТОНОМ ХЭКУР ЗЫЗЭХАЩАГЬЭР

Тарихъим хэхъэгъэ

Хэкум Псэкъупсэ, Фарзэ, Ширванскэ округхэр хахьэштыгъэх. Игъэцкіеко комитет губернскэ гъэцкіеко комитетын ифитынгъэхэм афэдэхэр илаагъэх. Пэщэнэй э зезыхъэрэ хэкум аппаратхэм ухатэ горэклэ Краснодар юф щашлагъ. Хы Шуцэ йушом щыпсэурэ адигэхэр автоном хэкум къыхиубытэгъэхэп. Горскэ исполкомынрэ Ш. У. Хахьуратэмрэ яльэуклэ 1924-рэ ильэсүм ионыгъо Черноморскэ округын хэхъэрэ Шапсыгъэ район агъэпсыгъагъ. Ыпепрапшэ Туапсэ ащ игупчэу зэрэштыгъэр, мыйэу, мыйтоу игупчи, игъунапкъэхэри зэрээблахъугъэр къэлгъэн фае. 1945-

Адыгэим инароднэ депутатхэм я Совет изимычэзыу сессиен 1990-рэ ильэсүм чьэпьюгъум и 5-м щылагъэм Адыгэ автоном хэкум икъэралыгъо-правовой статус къэлтэгъэнэу, СССР-м хэхъэрэ Адыгэ Автоном Советскэ Социалистическэ Республиктэ ар нэгъэсигъэнэу унашъо щаштэгъагъ.

рэ ильэсүм жнонгъуаклэм и 24-м Лазаревскэ (Псышопэ) район ар хуяжъигъэ. Анапэ илэгъо-блэгъу щысигъэх къудажэу Суворовэ-Черкесскэр автоном хэкум къыхиубытэхэм, ащ дэсигъэхэр къудажэу Бжыхъэкъояклэм къекощыжыгъагъэх.

Адыгэ автоном хэкур зэрээхашагъэр Совет хабзэм изы гъэхъэгъэшхохэм ашыц. Адыгэ лъепкын алерээ политики фитынгъэхэмрэ къэралыгъо гъэпсыкъэрэ илэ хуягъагъэ. Хэкум иэкономикэрэ икультурэрэ хэхъонигъэ ашынам ахэр лъапсэ фехъуягъэх.

1922-рэ ильэсүм шышхъялум и 24-м ВЦИК-м ёшыгъэ унашьомкэ хэкум ўцэ зэблахъугъ, Адыгэ (Черкесскэ) автоном хэкум ар хуягъэ, 1928-рэ ильэсүм ижъонигъуаклэ «Черкесскэ» гущылэр ащ хэзэйжыгъ.

1922-рэ ильэсүм ионыгъо лэжъаклохэм ядепутатхэм я Советхэм язэфсхэрэ окруж пстэуми ашыкъуагъэх. Автономие ялэ зэрхъуягъэмкэ адыгэ лэжъаклохэр Совет хабзэм, В. И. Лениним лъашеу

Автономие тиэ зыхъугъэр 1922-рэ ильэсүм бэдзэогъум и 27-р ары. Чёркес (Адыгэ) автоном хэку зэрээхашээрэмкэ а мафэм ВЦИК-м и Президиум унашъо ыштэгъагъ.

афэрэзагъэх. Октябрэ революциер зытекуагъэм ия 5-рэ ильэс зыщыхагъэ-унэфыкыгъэ мафэм адыгэ мэкүмэшьиэ нэбгырэ мини 4 зыхэлэжъэхэе митингэу щылагъэм В. И. Лениним фэклюрэ шуфэс телеграммэх къышеджэгъагъэх.

Адыгэ автоном хэкум изэхэшэнкэ Адыгэим и Советхэм яа 1-рэ хэку зэфэсэу 1922-рэ ильэсүм тигъэгъэзэм и 7 – 10-м къудажэу Хъакурынхъабэлэ щылагъэм мэхъанэшко илаагъ. Аш де-

Советхэм язэфэс хэкум игъунапкъэхэр зыгъэнэфэштхэх комиссие къыгъэклонэу зыфигъэзагъ. 1923-рэ ильэсүм жнонгъуаклэм и 23-м Адыгэ автоном хэкум игъунапкъэхэм яхыллагъэу комиссием къэх зэфэхысыжъэу ёшыгъэр РСФСР-м и ВЦИК ёхуэсигъ. Хэкум псыхъохэу Пшызэрэ Лабэрэ ясэмэгубгуу лъэныкъо къыфагъэзэгъагъ, квадрат метрэ 2660-рэ зэлтиубытыштыгъ, нэбгырэ 114570-рэ щыпсэуцштыгъ.

Лъепкэ политики къэралыгъом зэрихъэрэх щыгъэнэгъэм щыпхырышыгъэнэ, Совет хабзэр чыпэхэм ашыгъэптиэгъэнэ, социализмэх игъепсын цыиф жуугъэхэр нахь игъэкотыгъэу къыхэгъэлэжъэгъэнхэм алае хэку партийнэ организацие щыгъэн фэягъэ. 1920-рэ ильэсүр ары аперэ партийнэ организациехэр Адыгэим зыщизэхашагъэхэр. 1922-рэ ильэсүм хэкум икъудажэхэм партийнэ ячей-къэрэ ашызэхашэхэу аублагъ. РКП(б)-м ихэку оргбюро хагъэхъагъэх К. Головович, Ш. Хахьуратэр, С. Заэмэ, К. Мишурыер. 1922-рэ ильэсүм Ионыгъом и 23-м аш иапэрэ зэхэсигъ щылагъ. РКП(б)-м и Кыблэ-Къокын-пэ бюро Иэпилэгъу къыфэхъузэ, РКП(б)-м ихэку оргбюро партийнэ юфхэм язехъан фежъагъ. РКП(б)-м и Адыгэ оргбюро аперэ плenumэ 1923-рэ ильэсүм гъэтхапэм илаагъэм ехъулэу коммунисти 196-рэ зыхэтигъэхэе партийнэ организацие 23-рэ хэкум щызэхашэгъагъ.

Хэгъэгү зэошхом ўпеклэхээхэе хэкум коллективизациери индустриализациери пэкэлкынгъагъэх, адыгэ лъепкын къыхэкынгъэхэу заводхэм,

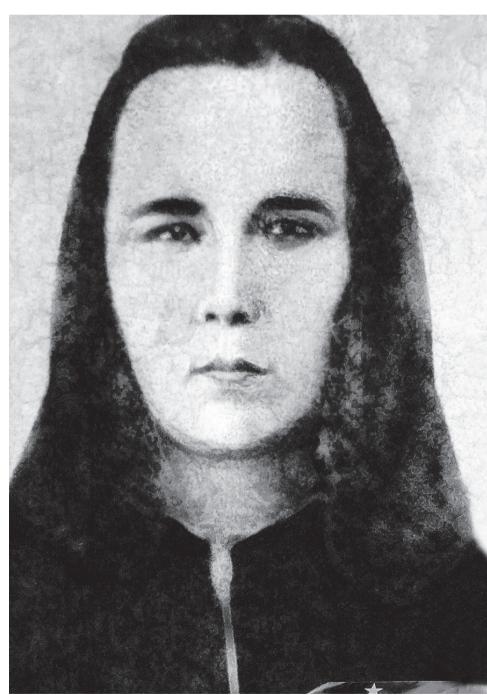

фабрикхэм ашылажьэхэрэх хэшшикэу ахэхъогъагъ, хэкум инароднэ хызметэх мылькуки, техникики нахь зэтегъэпсыхъагъэ хуягъагъ.

Охтэ къэлгъим къыклоцэ еджэкэ-тхэкэ амалхэр хэкум аэ къыщырагъэхъэгъагъ, еджапэхэр, культурнэ-просветительнэ учреждениехэр къызэуухыгъагъ, лъепкэ гъэзетыр, адыгэ литератуэр, искусствэр щыгъ хуягъагъ. Народнэ хызметэхэм иотраслэхэм, культурэм юф ашызышшэхэр агъэсгэгъагъ.

Советскэ цыифхэмкэ Хэгъэгү зэошхор ушэтилэхэе хыильэу хуягъагъ. Адыгэим щыгъ нэбгырэ минипши пчьягъэхэр псэемблэжъэхэе фронтхэм ашызаягъэх, акуячэ къызэрихъеу тылым щылэжъагъ. Зэоуж лъэхъанми Адыгэим илэжъаклохэм хэкум инароднэ хызметэрэ икультурэрэ зыпкэ игъэуцожьыгъэнхэмкэ юфышо ашлагъ.

Адыгэир непэ социальнэ-экономикэ, культурнэ амалшо зиэлэ реструктуризмээ зэу ашыц. 1957-рэ ильэсүм Лениним иорден, 1972-рэ ильэсүм Лъепкхэм язэкъошныгъэ иорден ащ къыфагъэшьо-

1923-рэ ильэсүм жнонгъуаклэм и 23-м Адыгэ автоном хэкум игъунапкъэхэм яхыллагъэу комиссием къэх зэфэхысыжъэу ёшыгъэр РСФСР-м и ВЦИК ёхуэсигъ. Хэкум псыхъохэу Пшызэрэ Лабэрэ ясэмэгубгуу лъэныкъо къыфагъэзэгъагъ, квадрат метрэ 2660-рэ зэлтиубытыштыгъ, нэбгырэ 114570-рэ щыпсэуцштыгъ.

ИЛЬЭС 97-рэ ХҮҮГҮЭ

ЛЭШІГҮУАН

шагь. Аш фэдэ гъэхъагъэхэр Адыгэим езыгъашыгъэр Октябрэ революциер арзу зэрэштыр къеуушыхъатынен ишыклагъэ.

1917-рэ ильэсүм щыгэгэе революцием үүж лъэпкъ-къералыгъо образованихъэр, 1922-рэ ильэсүм итыгэгъазз СССР-р зэрээхашагъэхэр, СССР-м и Конституциер союзнэ республикэхэм яконституциехэмрэ зэрштагъэхэр лъэпкъ зэфыщыкілхэм альэныкъокъэ большевистскэ партием политикэу зэрихъэрэм къыкілхъагъэх. Совет хабзэм тетыгъо зылыгыгъэ лъэхъаным СССР-м исыгъэ лъэпкъхэм язекъошныгъэ нахь пытэ хуугъагъэ, лъэпкъ пстэуми зэфэдэ фитынныгъэхэр илгэгэх. Ау лъэпкъ зэфыщыкілхэм альэныкъокъэ юфыгъо гори къеумуцштыгъезу пфэоштэл. Автоном хэкухэр краим хахъэштыгъэх, хэкухэм ясоциальн-экономикэ хэхъоныгъэ аш къызэтириажэштыгъ, мылькоу, ахъщэу къенжъэрар ары ахэм къалы-лэсштыгъэр. Лажын-хъакъи зимиыгъэ аягэштийнгъэгэе лъэпкъхери ухынжыгъэнхэ фэягъэ. Ау юфыгъоу къеуухэрэм ашыщхэр амыльгэгүхэ фэдэу іашхъэтетыбэмэ зашыщтыгъ. Зэбгырызыжыгъепнэм ишынагъо СССР-м къызышхъархъэ, союзнэ республикэ заулэмэ Союзым зэрэхэкъыжхэрэмкэ лъэныкъорыгъазу документхэр заштэхэ нэуж ары ныгээхэгум ихэбээ іашхъэтетхэу М. С. Горбачевыр зипэшгэхэм зыкъызашэжъыгъэр. Ау ахэр гужьогъагъэх, уахътэр зыгъагъыгъагъ. Адыгээм зэралоу, «Шылхъэр зыблэптулупшырэм шыкъем ульмынхъожь».

1989-рэ ильэсүм зэхашгээ обще-ственне движениеу «Адыгэ Хасэми», нэмькэ общественно-политикэ партие-хэм, движенихъэм, интелигенцием ялъыклохэм Адыгэ автоном хэкур Краснодар краим къыхэшыжыгъэнэм, Урысые Федерациим хэхъэрэ республикэм нэсэу аш истатус къэлтигъэнэм къыдьрагъештэгъагъ. Адыгэим ыцлекіл СССР-м инароднэ депутатэу Ѣытыгъэ Мэшбашэ Исхъакъ тхыль тедзаплэу «Советскэ Россиями», СССР-м и Апшъэрэ Совет иссесие зичээзу зэхэсигъоу 1989-рэ ильэсүм мэкьюогъум илгэгэхэм а юфыгъор къашигъыгъагъ. СССР-м и Апшъэрэ Совет идепутатхэм джащыгъум адигэ тхэклошху И. Ш. Мэшбашэм къыдьрагъештэгъагъ. Ау крайхэм къахэ-къыжынхэмкэ автоном хэкухэм гъогу къин къакъун фаеу зэрэхъугъэр къэлтигъэн фае.

Адыгэим инароднэ депутатхэм я Совет изимычээзу сессиене 1990-рэ ильэсүм чээпьюогъум и 5-м Ѣылгэгэх Адыгэ автоном хэкум икъэралыгъо-правовой статус къэлтигъэнэм пае лъэнкъо постэури къыдалытээ юфхэр зехэгъэнхэх, хэкум Ѣылпсэур лъэпкъхэм яшшохъэр ашкээ зэгъешгээн фаеу ахэм альйтэштыгъ.

Ау Краснодар краим ихэбээ іашхъэтетхэм мы лъэныкъомкэ яеплтыкілхэм псынкэу зыкъызэблахъугъ. Ашкээ зишшагъэ къэлтигъагъэр Краснодар краим игубернаторыгъу Кондратенко Николай Игнат ыкъом мы юфым еклонлахъу фырилгээр ары. Народнэ депутатхэм якрай, яхэку Советхэм япрезидиумхэм зэхэсигъоу 1991-рэ ильэсүм мэлтильфэгъум и 2-м зэдьриялгээм народнэ депутатхэм я Краснодар краим итхаматэ къышыгъагъ «Адыгэимкэ статусыкілгэагъо зэрэштыгъ, уштэгэлээ къинхэр зэпэизычигъэ лъэпкъыр къизэтенхжын зэрильгэгэгээм адигэхэм ямызакуу, лъэпкъ пстэухэри зэрэргушохэрэр». Урысые Федерациим исубъектыкэ иапэрэ пашэу Джарымэ Аспланэр Краснодар краим игубернаторуу Николай Кондратенкэмрэ а зэхэсигъом зэдьригъаштэу мыш фэдэ гүшүлэхэр къышалогъагъэх: «Тызэхкъыжээ тыкъызэханэ».

Адыгэ ССР-м икъэралыгъо суверенитэт ехылгээ Декларациер 1991-рэ ильэсүм мэкьюогъум и 28-м аштагъ. А ильэсүм бэдзэогъум и 3-м Указэу

Конституцием зэрэштыклагъэптыхъажыгъэр.

1990-рэ ильэсүм чээпьюогъум и 5-м КПСС-м и Краснодар крайком зимычээзу сессиене илгэгэх бюром хэтхэм мы юфымкэ егъэлтигъэу сакъынныгъэ къызэрэштыхъагъэфагъэр къэлтигъэн фае.

«Адыгэ автоном хэкур РСФСР-м хэхъэрэ Советскэ Социалистическэ Адыгэ Республике зэрэхъужыгъэр эхылгээгъэриорам Президентэу Борис Ельциныр къэлтигъыгъ.

Мамырныгъэ, политикэ зыпкытыныгъэ, лъэпкъ зэгургионыгъэ непэ Адыгэ Республикэм зэрильхэр бэкээ зишшагъэр Адыгэим ихэбээ іашхъэтетхэу Къумпыл Мурат зипашхэр ары.

Урысые Федерациим и Президентэу Владимир Путиным 2017-рэ ильэсүм чээпьюогъум и 16-м Ѣылгэгэе Указым диштэу Адыгэ автоном хэкум иобилей ихэгъенэфыкын джыдэдэм яшылкъеу зыфагъэхъазыры. Аш иргэгэлокъынкэ комитетэу зэхашагъэм Урысые Федерациим и Правительствэ ивице-премьерэу Виталий Мутко ипашэу агъэнэфагъ. Аш азэрэ зэхэсигъоу 2018-рэ ильэсүм шышхъэлум илгэгэем Адыгэ Республикэм и Лышхъэрэу Къумпыл Мурати, Адыгэим и Правительствэ илъыклохэрэ хэлэжьагъэх. Юбилей юфхъабзэхэм языгъэхъазырын мэхъанэшхо зэрильдээр джащыгъум Виталий Мутко.

— Лэшлэгэу юбилеим мэхъанэшхо зэрильдээр, аш игъэмэфэкъынкэ Адыгэим и Лышхъэрэ ильоу ыльэгэгъэхэм шэнэныгъэхэмкэ Урысые академиим ишэнэныгъэлэжээ пэртихэм къаззрадырагъэштагъэр хэзгъэунэфыкын сшоигъу. Адыгэ Республикэр Урысыем изы лаххэу, лъэпкыбыхъэр зыщызэгүриорэ, культурэ зыщалэжьырэ шъольтырэу Ѣыт», — къыуагъ Виталий Мутко.

Адыгэ автоном хэкур зэрээхашагъэр Совет хабзэм изы гъэхъэшхохэм ашыщ. Адыгэ лъэпкъым апэрэу политикэ фитынныгъэхэмрэ къэралыгъо гъэпсыкілхэр илэ хуугъагъэ. Хэкум иэкономикэрэ икультурэрэ хэхъоныгъэ ашынным ахэр лъапсэ фэхъугъэх.

Адыгэ автоном хэкум икъэралыгъо-правовой статус къэлтигъэнэм пае лъэнкъо постэури къыдалытээ юфхэр зехэгъэнхэх, хэкум Ѣылпсэур лъэпкъхэм яшшохъэр ашкээ зэгъешгээн фаеу ахэм альйтэштыгъ.

Ау Краснодар краим ихэбээ іашхъэтетхэм мы лъэныкъомкэ яеплтыкілхэм псынкэу зыкъызэблахъугъ. Ашкээ зишшагъэ къэлтигъагъэр Краснодар краим игубернаторыгъу Кондратенко Николай Игнат ыкъом мы юфым еклонлахъу фырилгээр ары. Народнэ депутатхэм якрай, яхэку Советхэм япрезидиумхэм зэхэсигъоу 1991-рэ ильэсүм мэлтильфэгъум и 2-м зэдьриялгээм народнэ депутатхэм я Краснодар краим итхаматэ къышыгъагъ «Адыгэимкэ статусыкілгэагъо зэрэштыгъ, уштэгэлээ къинхэр зэпэизычигъэ лъэпкъыр къизэтенхжын зэрильгэгэгээм адигэхэм ямызакуу, лъэпкъ пстэухэри зэрэргушохэрэр». Урысые Федерациим исубъектыкэ иапэрэ пашэу Джарымэ Аспланэр Краснодар краим игубернаторуу Николай Кондратенкэмрэ а зэхэсигъом зэдьригъаштэу мыш фэдэ гүшүлэхэр къышалогъагъэх: «Тызэхкъыжээ тыкъызэханэ».

Адыгэ ССР-м икъэралыгъо суверенитэт ехылгээ Декларациер 1991-рэ ильэсүм мэкьюогъум и 28-м аштагъ. А ильэсүм бэдзэогъум и 3-м Указэу

Федеральнэ лъэгаплэм тетэу а юбилеир зэрэхагъэунэфыкынштэйн лъэпкъ зэхашагъэр нахь къыгъеушины, ныжыкынкэхэм яхэгъэгэ шүүлэгээ фырьлээм зыкъыригъээтийнэу ар мэгүгъэ.

— Урысые Федерациим и Президентэу Владимир Путиным и Указ

зэрэштыхигъэунэфыкынгъэмкэ, юбилей юфхъабзэхэр анахъэу зытегъэпсхъэгъэштхэр республикэм гъэсэнгъэмкэ ѹыки культуруэмкэ иамалхэм ахэгъэхъогъын, Урысые Федерациим ис лъэпкъхэм федеративнэ зэфырьынтийн ти. Нахь ныжыкынкэхэм патриотическэ пүнүгъэ тэрээз ягъэгъотыгъын ары, — хигъэунэфыкынгъи Урысые Федерациим и Правительствэ ивице-премьер.

Республикэм и Лышхъэрэу Къумпыл Мурат ипсалье анахъэу къызыхигъэштхэр Урысые Федерациим исубъектэу Ѣыт Адыгэим лэшлэгэу гъогууанэу къылгүйм мэхъанэшхо зэрильдээр ары.

— Зэкэри шүүзэрэштыгъуазэу, Адыгэ Республикэм тарих бай и, культурэ шэн-хэбээ даххэхэмкэ, археология сау-гъэштхэмкэ ар къаахэцы. Тэ ядгээгэгъуни, тызэрыгушхони икъун ти. Нахь лъэшэу тиеспубликэ анаэ къытырадзэним, туризмэмкэ ѹыки инвестиционхэмкэ амалэе илэхэр Адыгэим нахь икъу ыгъэфедэнхэм юбилей юфхъабзэхэр афлэжъэнхэу тэгүгъэ, — къыуагъ Къумпыл Мурат.

Адыгэим и Лышхъэрэ къызэрэхигъэштхэмкэ, къэралыгъом ипаци, федеральнэ правительствэми юбилей юфхъабзэхэм язехъанкэ лэшлэгэу гъогууанэу таатынэу таатыгъэгүгъагъ. Урысыем и Президент мышкээ пшъэрыльэу къафишигъэхэм ягъэцэкэнкэ республикэм ишэбээ іашхъэтетхэм ахуячээзахылга. Урысыем илъыклохэрэ хэлэжьагъэх. Юбилей юфхъабзэхэм языгъэхъазырын мэхъанэшхо зэрильдээр джащыгъум Виталий Мутко.

Адыгэ им и Лышхъэрэ къызэрэхигъэштхэмээ, социальнэ мэхъанэ зиэ нэмькэ псэуялъэхэмрэ ягъэцэкэнхэйн итлүүлгээ макло. Начинэ организациемээр ашыклоххуу, юбилеим фэгъэхыгъэ тхыльхэр, журналхэр, нэмькэ тедзэгъуухэр къыдагъэхынхэу, урысые, регион мэхъанэ зиэ фестиваль, къэгъэлъэгъон зэфэшхъафхэр, нэмькэ юфхъабзэхэр зэхэнхэу раахуухэр.

Адыгэ автоном хэкум иисполком иапэрэ тхъамэтагъэу Хъахъурэтэ Шыхъанчэрэйс исаугьэт Мыекуаплэ ипчэгүхэм ашыщ горэм лэшлэгэу юбилеим ихъуллэу Ѣаатыгъуцугъэгээм дэгүгъэ.

АЦУМЫЖЬ Казбек.

Тарих шэнэгъэхэмкэ доктор.

Адыгэ пшьашъехэм хисапыр сэнэхъаткэ кыхахэу бэрэ хурэп. Нахыбэрэм гуманитар предметхэр ары зызыфагъазэрэр. Непэ гэсэнгээм иоф зынэсыгъэм ельтыгъэу ныбжыкэхэм юш дэдэхэр кахэкых. Клалхэм афэдэу пшьашъехэми хисапымкэ балли 100 кээзыхырэр маклэп.

Бзыльфыгъэ насыпъир

Хисапымкэ факультетийн унаджэнээр сидигүүи кыныгы, ау Зое предметыр шу ельгэгүти, кэлэеэгъэджэ институтын егуузе щеджэштыгъ. Факультетэй зычэхъагъэм адигэ кали чээсыгъэп, пшьашъэу — адиги, урыси чээсыр мэктэ дэдагь.

Ицыкүгъом кыщегъэжъагъэу едженыйн мэхъанэу иэр Зое ренэу ытхъакумэ итыгъ. Ятэу Хээпаки янэу Рэбихьати ясабийхэр зереджэнхэ фаэр агурагъаоштыгъ. Еджацэлэм Зое дэгэноу щеджагь, хисапымкэ икэлэеэгъэджаагъэу Гъукэлэл Раҳмэт пшьашъэр лъэшэу шу кыльтэгъуштыгъ. Ежьири ар икэлэеэгъэдже кэсагь. Игуапэу ыгу къэкижы кэлэеэгъаджэм пшьашъэр ренэу ўцсэ нэмикхэм кызызерафихыстыгъэр. Итетрадхэр нэмикл классым ыхыхэти аригъэлтэгъуштыгъ, «шо кышыуаскорэ дэдэр ары адэрэ классми кыщыаскорэ, ау моу шууепль Зое кызызеришырэм гээцэкэлэнхэр» ытоштыгъ. Раҳмэт ышэу Хунэго Сэфэр Гъобэкье еджацэлэм а лъэхьаным ипэшагь. Аш физикэмкэ ригъаджэштыгъях. Зэрэклэлэеэгъэдже Ызагъэр, зэрэпээ дэгэгүгъэр Зое игуапэу непэ кэло.

Зое ежь икъэбар къесшэлэнэу сидааими, янэ-ятахэр, кызызыхъэгъэ унагьор ыкылы къэхъух. Гъобэкьюаекэ Уджыху Цыккүжые иунагьо Зое ятэу Хээпаки ятлонэрэ сабыу 1904-рэ ильэсийн кыххуягъ. «Тятэ иныбжыкэгъум кыщегъэжъагъэу зэхэшкэо чануу, цыфхэр ыгъэдэлонхэ ылъэкэу къэтэдхыгъ, колхозым изэхэшени хэлэжьагь. Заом ыпэктэ бригадирэу иоф ышлаагь, къоджэ Советын ипэшагь, пшьэрлыгъ.

Ау улгээшхуу кытыращаагъэм кыхэкэу 1944-рэ ильэсийн куаджэм кыгъээжэжъыгъ. Украинаам икъалэу Сумми дэж хыльтэу кыщаули, заом хэлэжъэжын ымыльэкынэу хульгагъэ.

Хээпаки иныбжыкэгъум кыщегъэжъагъэу лъыгъэ зэрэхэлтэгъэр кынушхъатэу Зое зы къэбар кылолтагь.

«Тятэ заом ращэжъагъэу Ермэлхъаблэ щаугъоицэхэм ахэтэу мафэ горэм шым тесэу (шыудээм хэфэгъагь) дээ частын кыдэкли тучанын кылхъагъэу зихэхъогы кэлэццыкхуу ышыре ышыпхүрэ къеколлагъэх. Гъобэкьюаекэ Стлашумэ зэрэшхэр кыралыагь, «Мыш тыкъащаагъэу тышыгээ тянэ лъагъэ, джы тызыщэжын щылэп» алуагь. Кэлэццыкхуу тятэ ышэжъыгъэх, ау ежь колхоз тхъаматэти, цыккүли, ини ашэштыгъ. Тятэ частын дэхважки командирим ельээгъу хадэр чылэм рищэжъынэу машинэ кыритынэу. Аш тетэуи хуугъэ, хадэр чылэм кынингэсэжы, ыгъээжы Ермэлхъаблэ кложыгъэ. Тызэццыкум а къэбарым имэхъанэ кыдгүрүүштэгъэп. Джы сегуупшижээшь, тятэ лъагы, гукэлгүүи зэрэхэлтэгъэр дэгэуо зэхэсэшэ.

Кэлэеэгъэдже институтыр кызызехуум, күтүрэу Шевченкэм дэт гурыт еджацэлэм хисапымкэ щыригъэдженхэу пшьашъэр агъакло. Апэрэ ильэс дэдэм я 8-рэ ыкыли я 10-рэ классхуу еджацэлэм кычлэкынгъэр кыратых. Едженир къэуухыгъэ къодюе ар пынкэгъуагь, ау иофшэгъуухэм анаэ кытетыгъ, ежьири ахэм акынчирилгүүштэгъ.

А лъэхъаным Натэкью Махь-

щыхъугъэх. Ильэс 15-рэ мынхаджэлээ Зое иоф щишлагь.

Нысэм иофшээн игуашэ мэхъанэшхуу ритицтэгъ. Кыфащагъэр шлодхагь, гүнэгъу, чили къехуулсанхэ «О утефагь нысэкэ» кыраоштыгъ. Гуашэр иниисэ лъэшэу щыгушуукыштыгъ.

Сигуашэ сибуу хэкын егашэми кысытуагъэп, ыуагъеуи зэхэхэжыгъэп, — elo Зое. — Убзылъфыгъэмэ, насыпъир пфэххүүштэймэ узэрхъэгэе унагьор мэхъанэшхуу ил. Узэрштэрэм ельтыгъэ унаасыни зэрэклэкыштыр. Арышь, лъэшэу сафэрэз сикузаххэжъагъэхэм. Сигуашэ шьорышыгъэ зэрэхэмийлтири сибуу рихыштыгъ, ишэн зыпкы итыгъ, уигъэдэонуу акыл илагь.

Шевченкэм унагьор кызыекыжым, Зое Адыгэкаалэ дэт еджацэлэм N 1-рэ ильэсийн иоф щишлагь, гъэпсэфыгъор къэси кызыыкыжымы еджацэлэм

дэгүүхэм ясатырэ хэтыгъэми, иофшэгъуу нахыжьэу Клэнэбэ

Минсурэ кырыплыштыгъ, ўцсэтирихыштыгъ. Непэ игуапэу аш игууль къешы.

Зое ригъаджэхэрэм хисапыр дэгэу дэдэу зышиэу ныбжыкэлэе къахэкыштыгъ, ахэр олимпиадэхэм ахэлажьэштыгъэх, теклонгыгъэхэр кыдахыштыгъ. Ригъаджагъэхэм ашыщхэм хисапыр кыхахыгъэу, ар ясэнхэхатэу непэ мэлажьэх. Ахэм ашыщ ежь дэлжэйэрэ Екатерины Маковей.

Непэ гэсэнгээм исистемэ изытет ехыилагъэу кэлэеэгъаджэм сеупчы.

— Едженымкэи егъаджэнымкэ мы лъэхъаным наху амалыбэ щылэх хувьгээ, — elo аш. — Хисапыр фэцагъэхэм альэхъух, кыхахышых, ахэм иоф адэшэгъэнимкэ хэушхъафыкыгъэ еджацэлэхэри, гупчэхэри зэхашэх. Ар игъо дэдэу сэлъытэ. Ау ильэс 40 — 50-кэ узэклэлбэжьими, зишэ шлэгэшүүхэу, едженымкэ сэннаущыгъэ зыхэль сабийхэр классхэм арысигъэх. Ахэр зыхэсхэм къахашыгъэх, тэри тываалэ атетыгъ. Непэ кэлэееджаклохэм янахыбэм сэнхэхатэу кыхахыштыр, ашкэ яшыкэгъэшт предметхэр ашэх. Аш ельтыгъэу хэушхъафыкыгъэу иоф зыдашэжь.

Щылэнгээм ежыркэ анах

мэхъанэ щызишемкэ сеупчыгъэти, исабийхэр, унагьор зэгурьоныгъэ ильынэр арэу кысытуагъ. Зое зыпкы ит цыф, иоф шыхэмийлым хильхъанэу щытэп, бырсыр икласеп. «Симылоф сидаа, кызыгурьоштэп ыкы» elo аш.

Зоэрэ ышыпхуу Розэрэ ятэ зэригъапшэхээзэ Розэ нахь зэрэчаныр кылоштэгъ. Зое шошьабэу «Цыф лъэш ыпэ кыкыимэ, фырикъущтэп» ылоштэгъ тым.

Зое цыф лъэш ыпэ кыкыгъэп, щылэнгээ дахэ кыгъэшлагъ. Шхъэгъусэми, унагьор кызырхъагъэм исхами ягупсэ-фыллагь, шу альгэгъу. Иофшээнным ылъэныкъоки зыхэтхэм къахэшшу дэхагъэ, ышыгъэ, шыкшыгъуагъ, бэмэ ящисетхынлагь, анах кэлэеэгъэдже дэгэуо Адыгэкаалэ дэсхэм ашыгъ. Ухъопсэнэу бзылъфыгъэ

насып дахэ ил.

Ыпшэкэ кызырээрэшьсайагъэу, ежыркэ зэкэми анах шхъялээр унагьор ары. Ишхъэгъусэу Махьмудэрэ ежыррэ ясабийхэм къакхэуагъэхэм ашыгушукыхэу непэ мэспэху.

Зое ильэс 46-рэ кэлэеэгъэдже иофшээнным фэлэжьагъ. Иофшлагь хабзэм усэу кыфишигъээм ишыхъатхуу федеральнэ, республикэ ыкыли къэлэе түнүнбэ ил. Ахэм анэмикэу Адыгэкаалэ фэлэхъыгъэу 2016-рэ ильэсийн кыдэклэгъэ тхыльэу «Слава и гордость» зыфилорэм Натэкью Зое исурэти, ехыилэгээ тхыгыни къдэхъагъ, Адыгэкаалэ иадминистрации щызэхашгээ общеественэ советын ар хэт.

Еджацэлэм Рэээнгээ тхыльэу кырытигъэм кыщоо: «... Зое Хапачевна, кыуатомэ тшойнгы узэрэтийсэжырээр лъэш дэдэу тигуу кызырээрорэр. О кэлэеэгъэдже шыгыркэу Тхъэм укынгэхъу. Шэнэгээ куухэр уилэх, ахэр кэлэееджаклохэм умышхъаахэу апэогъохых, нэбгыре пэпч ыгы илүнкыбээ пыгы, шьорышыгъэ хэмийлэу, шынкыгъэ кэлэццыкхуу уапэгъоки. Зэкэми ашьшэр узэрэцциф дэгүур ары...»

СИХЬУ Гошнагъу.

кыффашырэр elo иэнчъэу ыгъэцакхэштыгъ.

Заор кызыжъэм, ашээлэе куагъэхэм ашыгъ. Пыим псээмблэжэу езэуяа,

мудэ агрономэу институт ужым къагъэкүагъэу Шевченкэм иоф щишлагъэ.

Ныбжыкэхэр аш нэуасэ щызэфхъухи къээзэрэшагъэх, ясабийхэри мыш кын-

ипащэ къельэуи, ильэс пчагъээрэ етланы лэжьагъэ.

Мы еджацэлэм кэлэеэгъаджэм кызыгъээзэжым иофшлагъ, кылэкэхъагъэу, кынэхъатэу кыхахыштыр, ашкэ яшыкэгъэшт предметхэр ашэх. Аш ельтыгъэу хэушхъафыкыгъэу иоф зыдашэжь.

Щылэнгээм ежыркэ анах

КІэтхыкІыжыным зыфагъэхъазыры

Урысыем щыпсэухэрэм язичэзыу кіэтхыкІыжын 2020-рэ ильэсүм чьэпьюгъум и 1-м кыщегъэжъагъеу и 31-м нэс клошт.

2019-рэ ильэсүм ишлэ мазэ и 1-м ехъулэу Адыгэ Республикаем щыпсэухэрэм япчъагъэ 454744-рэ мэхъу.

КіэтхыкІыжыным ишуягъэкэ цыфхэм ядемографическэ ыкчи гээр къэнэфэшт, цыфхэм ядемографическэ ыкчи социальнэ-экономическэ юфхэм язитет уасэ фашыщт, щыкіл-псэукээр нахышу шыгъэним иамалхэр агээ-нэфэштых, социальнэ ыкчи инфраструктурнэ объект-

хэмкэ зэрэзэтегъэпсихъагъэхэм ахэплэжэхыщтых. Цыфхэм яшыкіл-псэукэ нахышу шыгъэним фэорышэрэ программэхэм япхырышын пэлхүэрэ мылькоу федеральнэ бюджетым кытупшиэрэ зыфэдизыщтыр кіэтхыкІыжыным икіеуххэм ялтыгъэшт.

Адыгэ Республикаем истатистикхэм етупшигъэу юфтхэбзэшхуу къэблагъэрэм зыфагъэхъазыры. Тызхэт ильэсүм мэллылфэгъум и 1-м кыщегъэжъагъеу

цыфхэм якіэтхыкІыжын епхыгъэ юфыгъохэм афэгъэзагъэхэм юфшэнэир аублагъ. 2019-рэ ильэсүм шышхъэум и 1-м кыщегъэжъагъеу щагухэр, посольшыгъэхэр ыкчи псэуплэ зэфэшхъафхэр къаклухъаштых. А юфшэнэир агъэцкэнэу нэбгыри 169-рэ Адыгейим щагъэнэфагъ.

Регистратор пэччэ паспорт ыкчи хэушхъафхыкыгъэ удостоверение ишгыши.

КУРЖЬО Светлан.

Статистикэмкэ Федеральнэ къулыкум Краснодар краимкэ ыкчи Адыгэ Республикаемкэ и Гъэорышлаплэ ипащэ игудаз.

АДЫГЭ КЪЭГУАКІЭХЭР

Растения

Белая кувшинка, лотос – пысигулан

Бирючина обыкновенная – лэнкэ, лэнцэ (каб.), хъэмгурзэ, хъэмгурзэй (черк.)

Бобы обыкновенные, конские бобы – хъэджэнч, хъэджэш, хъэджэнш (черк.)

Болиголов пятнистый – щэннаутуц, блэкъамыу, блэмамыу, блэмаму (черк.), блэмаму (бесл.)

Борец, аконит – къэлэршъэф, къэлэршэху (черк.)

Бородач кровоостанавливающий – дзэху (черк.), дзэхууда (каб.)

Борщевик – цырбыжъ, къа-

Белокопытник – хъэндрэхуаш (черк.)

Белокопытник лекарственный – хъэндрэхуаштхэмпэ (черк.)

Береза – сиифы, пхъэфы, пхъэхуай, хуей (каб.)

Бересклет – пхъэзэз, чэцьипэ, ачау (шапс.), чыуылпей, чыцыпэ (каб.)

Бессмертник – къэшмыж (каб.), къажмыж, къэсмыж, къасмыж (черк.)

Бешенный огурец – губгээхэб, шэйтанхырьбэд, губгээхэб, шэйтанхъарбэд (каб.), шэйтандуд (м.-каб.)

мыу, мэлкъамыу, батыргъэн, къолащэ (шапс.)

Борщевик жесткий – батыргъэншыпкъ, батыргъэнпэж (черк.)

Борщевик Лескова – батыргъэншэху (черк.)

Борщевик розовый – батыргъэн(ъ)опс, батыргъэнкупсэ (каб.)

Боярышник – хъамыщхунт, хъэмкүтей (каб.), хъэфуантей, хъэфуантэджыг (бесл.)

Боярышник согнутостолбиковий – хъамыщхунтпльыжъчыг

Боярышник пятнистичный – хъамыщхунтшыцэчыг

Брусица обыкновенная – шыгъулдыпльыжъ (черк.)

Брюква – былымбэлыйдж, былымкъэбистэ (черк.)

Бубенчик лилиелистный – быжьшыпкъ (черк.)

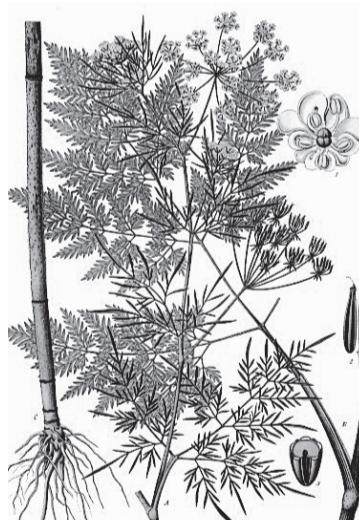
Бузина черная – сырьб, пырамыжъ, түл, бэрэжье, бэрэжье түл (каб.), пырамыджы (шапс.)

Бук восточный – пчэй, бжэй (каб.), пшлейжыг (черк.)

Буквица крупноцветная – гъэгуанэкъашэ (каб.)

Бурьян – цырау

Бутень кавказский – былыммаму, былыммаму (черк., бесл.)

Бутень клубненосный – амыу, аму, адигэаму (каб.), маму (бесл., шапс.)

Бутень Прескотта – хъамыу, кхъуэаму (каб.) кхъуэаму (бесл.)

Бутень пятнистый – былым (м) амыунэнц, былымамунэнц (черк.), былыммамунэнц (черк., бесл.)

Бутень розовый – мэламу, мэлмаму (каб.)

Бутень тысячелистный – хъэмаму (каб.)

Хырыхыхъэхэр

Адэдае къыхэзы, адэмэзы къыхэфэ. (**Дэжъый**).

Амыгоу фыгу нэт, амыдэу дарие джан. (**Пырып**).

Бъэуцынэм мэбэты, бъэтипынэм мэццац. (**Натрыф**).

Гъогу напцэм лыы пылачэхэль. (**Цумпэ**).

Зыпкъ чыым чэлэйз, зышхъац дунаим тель. (**Чыпль**).

Зыр зым фэмыд, бэш уткэ къахыжы. (**Джэнчи**).

Зытэкъирэр мэгъы. (**Бжыны**).

Гущылжъхъэр

Бжыныфым узыгъуилегъяды.

Мэшым икъежакэ кэкэй илэштыр къуугъашэ.

Натрыфир зэ ппкэмэ зышхъэ, тло ппкэмэ шыхытлы.

Осэпсыцэ уцыжым отэр къефы.

Ощ ымыштэу мэзым макло, клапсэ ымыыгъэу мэкүүшэ макло.

Панэ фэдэу зэхапльхъэрэр дышье фэдэу зэхэпхыжын, дышье фэдэу зэхапльхъэрэр панэ фэдэу зэхэпхыжын.

Уцым зигъэцмэ мэшыр мэбагъо.

Хъымыщыкъо Пэтэрэз ипшыналъэ щыщ пычыгъохэр

Ерий, Хъымыщыкъо Пэтэрэз,
Пэтэрэзэр кіэлэ закъоу зыгоуз,
Пэтэрэзэр гоузишьэу эзкъоцыль,
Ныбэм ильэу зятэ ылъхэр зымыгъэгъу!
Пэтэрэзэр исп гуашэм къызыхэзым,
Нартыжымэ лъэсэ пүрэу ахыгъагъ.
Пэтэрэзэр жъокъоянэм къызыратьм,
Анаем иптихээр кушэ нэтитлоу,
Хэшьаем иптихээр кушэ цэгитлоу,
Бланэмэ атхыцашхъохэр икушээпсэу,
Щэмбарым идахэхэр икушэ бэшэу
Жъокъоянэм Пэтэрэзэр къызыхепхэм,
Зикъудыишь, кушэ нэтитлохэр къыхеут,

Зыкъиэти кушээпситлур зэпиути,
Зыкъигъази кушэ цэгитори къыгуигъээзи,
Пэтэрэзэр джэхэшьогум къытечынэ.

***

... Мы къэслагъэм кіил тіэку къыхэфагъ.
Сэнэф клацэр кіэдашхъэм шэхүпштыкъ,
Сэнэфир джэхашъом къытехъажы.
Нартыжхэр а мафэм щэгүлээх,
Пэтэрэзы ильэуасэмкэ къыщеупчых,
Пэтэрэзы ильэуасэ къыщечуатэ:
— Аргоильэу тятэ исуулыкъу из къысфэжъу-
гъомтэ,

Уашъом лъэй ешъудзэу шъудэклиаемэ,
Щыбзэкэ псы къэшъухъэу сэ сежъугъашъомэ,

Цацэм пыльэу тхъугъэжъагъэкэ сэ сижъугъашъэмэ,

Хъэмьшхунтэу пчээпхъомбгъу закло сфильту-
шъульхъэмэ,

Щэмбарэр кульэмиджэу къысфыклашъу-
лхъэмэ,

Пкээгуалэу ашхъэ шуцэу пкээгъолишъ,
Дарый стафэу папишилту арыз къысфэжъу-
гъомтэ,

Ащ ашыщэу къысфэжъугъотэм сезэгъин...

